

Etienne Salaberry

Pierre AINZIART

Bizia eta obrak

Baxenabarreko (edo Nafarroa Behereko) Heleta herriko Garra etxean sortu zen Etienne Salaberry, 1903 an, otsailaren 18 an. Ikasketak sorterrian lehenik, gero Bellokeko ikastetxean, azkenik Baionako Seminario handian eginen ditu, 1929 an apaiztuko delarik. Okzitaniako Tolosan dagoen Institutu Katolikoan sartzen da segidan, filosofia ikasketak egitekotan. Itzulirik lizentziaren jabe, Uztaritzeko Seminario ttiplan filosofia erakasle jartzen da, 1931an. Artean, 1924 tik1926 ra, Alemanian, Rhin ibalaren zaintzale gisa egina zuen bere soldaduzka.

1939: altxatua da berriz soldado gisa, urte batentzat «Bigorre» lurraldeko Tarbes hirian eta gero, gerla dela eta, bost urte egonen da Alemanian preso. Herritik hain luzaz eta bereziki han eta hola egolteak bizi guziko markatuko du. Gerla ondoan, 1945an Uztaritzen da berriz, aitzinean bezala filosofia irakasle eta honela 1958 arte. Orduan apezpikuak antolatu duen Villa-Pia lizeo berrian nahiago du Etienne Salaberryk Uztaritzeko lan bera segitu eta horretan dago 1973 arte, erretiratzen dela beraz 70 urterekin. Ikusiko dugun bezala ez da geldirik egon beharra.

1981eko uztailaren 22an bereganatzen du heriotzak.

Piarres Lafitte jaunak galdeginik, kazetari gisa hasten du bere idazki lana, Iparraldeko «Herria» astekarian, kasik gerla biharamonean, 1946an. 35 urtez idatziko du, astero, erraiten ahal delarik zendu arte. Lehenik euskaraz, So Egilea izenpetuz artikuluak, gero eta laster, erdaraz «Tribune libre du Prisonnier» famatua, azkenean

«Pointes sèches» edo «Xista zorrotzak» bilakatuko dena. Kristau fede eta sentsibilitateak bultzatzen duen «L'Eclair» egunkarian ere parte hartzen du, ez ahantziz sekula gerlari ohiaren oroitzapen eta eginbideak, «Le lien» aldizkarian. Erdaraz beti «Gure Herria» bihilerokoan artikulu luze andana bat agerrarazi du, hala nola «L'homme basque, La fete dans l'ame basque, L'aliénation basque», etabar. Euskaraz berriz, eta errebista berean, olerkira salatzen da, noiztenka «Herrian» bezala funtsean. Antzerkia ere menturatu izan du.

Oroz gainetik mintzatzea maite zuen oratore Salaberry berrikeriariak ez zezakeen irratia huts egin eta bi urtez, haren azkenak izanen zirela, Radio Adour Navarre irratian entzun izan zen gutarteko boza.

Artikuluak beraz tole, erraiten dugun bezala Iparraldean. Baina liburuak ere.

«Ene sinestea» agertzen du Etienne Salaberry betan apaiz eta gizon izan nahi izan duenak: autografia eta lekukotasuna, hori dalteke liburu honen irakaspena: 1978an ginen. 1979ko urriaren 16an, Heletan, bere sorterrian ohoratu zuen Euskaltzaleen Biltzarrak Euskaldun Fededuna, Europatiar absolutua, Baigura xolan sortu semea. Eta ospe-egun horren aztarna ballosa hor daukagu: «Omenaldia» liburua.

Ahantzi ezina da eta beraz alpatu, irakurtu beharra, Etienen azken liburua: «Beñat adiskidea agur!» Oihu bat?

Filosofia

Seminario handiko buruzagiak galdegina zion Salaberryri hea nahi zuen Erromara joan teologia ikasteko: «Nik ezetz, ene xedea litakela filosofiaren barnatzea Tolosan» (Ene Sinestea 106or.) Eta berak erraiten duenez, ez zen orduan ardura egiten honelako hautua. Bazukeen ordukotz kasko gibelean idela bat apaizak. Filosofia zer da Salaberryrentzat? Hastetik gauzak garbiki erraiteko, fedearen lagun leial kartsua. Ez ditu sekula bereiziko bere sinestea eta diskurtso filosofikoa, hau haren zerbitzuko baita. «Philosophia, ancilla theologiae» Eskolastikoez zioten bezala. Jainkoa behar baita munduaren ulertzeko: dogma hori du erreplikatzeko apez irakasleak (ikus berdin *Ene Sinestearen* 104.garren orrialdea) Horiek hola, egin ditu-

dan irakurketetan, bakan aurkitu dut San Tomasen izena Etienen lumaren pean. Eta Bergson dugu alpatuko urruntxago. Dena den, fedea lehen, hastetik bururadino, hastetik, amaren hitzetatik zerlola-koan sinestea. «Sinestea gu ;gu sineste». Hain maite zituen formuletan hartu azken hau nabaria da: sinbiosi sakon honek gidatu ditu, gertatuak gertatu, Etienne Salaberryren pentsamendu eta urratsak. Eta bere liburuari azken gogoetak eskaintzen dizkiola, baleztatzen du ez duela bizi izan duen aro duda-mudakoan dudarik ukan, «filosofia bera egina baita sinestearen garbitzeko bere pusketarik, ez sinestearen husteko bere mamitik» (188or.). Beretzat zeukan San Agustinek errana: «Crede ut intelligas». Gisa batez, hemen amaitu behar genezake «Filosofia» deitu kapitulua.

Baina zer oraindik? Lehen oharpen bat: ez ditu bereizten Salaberryk filosofia eta zuhurtziaren adiskidantza, berak dioen bezala. Ez du teoria filosofiko bat eraiki, ene iduriko, baizik errepikatu harentzat ideia lehenak ziren printzipioak. Artikulu honen koadroan, tema maite batzuk, erran genezake lelo tematsuak alpatzekoak dira.

Landes departamenduko Aire hirian apezpiku zen haren irakasle ohi Mathieu hazpandarrak idatzi zion Salaberryri, oparitu liburuan, nola honek bere eginbidea bete zuen agintza zaharra atxiki izanik, i. e: sinetsi, ulertzeko. Honela ez zuen beraz Salaberryk hamabigarren mendeko Abelardoren manua segitu: «Intellige ut credas». Egiaren kriterio honen arabera ditu gure irakasleak filosofoak jujatuko, ekintzak bermatuko, bere denborako jende eta gertakizunei «so eginen» .. Gizona deus ez balin bada Jainkoa gabe, eta hori mila aldiz erran du, filosofoek ez dezakete deus egirik bere baitatik ateratu, deus ongirik bakarrik egin. Prometeoren balentriak, hots, humanismoak, porrot egin du: zer nahi gisaz, eta bereziki hemeretzigarren mendean (mende madarikatua!) harra ja udarean zegoen. «Lehen zorigaitza, sinestearen alderat, paganoen zorigaitza». Hamaila aldiz arbulatu duke Salaberryk gizon digante jainkosoak. Zenbat aldiz errepikatu ote du hogelagarren mendeko bi ideologia suntsitzaila ikaragarrienak, marxismoa eta nazismoa, Jainkorik gabeko edo Jainkoaren kontrako filosofiak zirela?

Hemeretzigarren mendea alpatu dugu: hor badauzka Salaberryk hiru deabru, hiru etsai erraldoiak, «Les philosophes du soupçon» erraiten dugun bezala artetan: Marx, Nietzsche eta Freud. Azken honekin ez balin bada, ene ustez, sobera izartzen (inkas ere?) beste

biek biltzen dute berea. Halere, Marxek ohar onetik hasi du bere analisia, dio Etienne Salaberryk «Beñat adiskideari agur!» liburuaren zazpigarren gutunean: «Ikusi ditik fededunak gibelka eta ezazol ginaudela frangotan behardunen alderat». (51or.) Baina ez dezake onartu «Erlisioea jendetzaren opluma» delako definizioa. Maiz eta maiz gaitzetsia zuen, bereziki «Herrian» Errusiaren Inperalismo materialista «fazizta gorria» Materialismoa ez da zer nahi gisaz Salaberryren kategoria filosofikoetan sartzen, kristautasunaren gatik eta, uste dut, Platonen Idealismoa hor baitago nonbaitik. Holako zerbait erran nahi duke Mixel Itzainak diolarik ikasle ohi bezala erakasleari:» Zutarik ikasi dutan eta ikasi dugun lehen gauza... badela idelen mundu bat» (Omenaldia 25or.) Baina Salaberryren platonismoaz segur izaiteko larria nahiko nuen ikusi.

Nietzsche beraz, gero, Etienne so zaiola begi beltz. «Nietzsche ohartua duk fededunak ahul eta beratz girela Jaunaren alderat» dio gutun berean, eta funtsean Nietzscheck Jainkoaren heriotza nahi du. Logika beraren arabera, filosofo alemanaren ateismotik dator Salaberryrentzat nazien «fazizmo beltza». Gaur erran genezake gauzak ez direla hoin sinpleak eta delako filosofoa abilki errekerperatua izan dela: testu bat aise itzultzen ahal da testuinguru baten nahira. Idu-ritzen zait gehienetan Salaberryren analisia filosofiko eta politikoez sinestea, metafisika eta hauetan oinarritua dagoen morala daukatela interpretazioaren printzipioetat.

Freud. Gorago idatzi dudana soberakina dalteke baina uzten dut den bezala! Psikanalisiaren sortzaillearen bekatua: ez Jaungoikoan sinestea. Segur, arrazolekin ohartarazi zuen Freudek gure baitan ez dela nagusi arrazoa. Hortan ados Salaberry: eta, Descartesek, bere *Cogitoan*, sobera argitsu agertu zuen jendearen kontzientzia. «Ilunbe eta argi gizona. Bere buruaren jabe eta ez jabe». (*Ene sinestea* or. 115) Bizkitartean, iduri zailo Salaberryri urrunegi doala Freud, nahasten dituelakotz «libido, lohikeria edo lizunkeria» (*Ene sinestea* or. 62). Nahasmen horretara erori da zinez Freud mirikua? Ez dakit. Hargatik psikanalistas erran du garbiki jendeak naturalki segitzen duela plazerraren printzipioa, baina beste behar bat sentitzen duela bere baitan: aszetismoarena. Hots, libido delakoan Etiennek bekatua ikusi du. Hortakotz du Adler bat, Freuden dizipulu dizidentea, gores-ten, bizitzeko borondatea, norbait izaiteko nahia bidez baita gure lehen gutzia. Energia, ez laxokeria.

Preso zelarik Etien Alemaniako, Stalag IVan, Unibertsitate bat bazuten muntatua hango gogoetalariek eta gure erakaslea soziologiaz mintzatzen zen. Uste dut han berean aurkitu zuela zientzia hori, zientifikoa ez den apez metafisikariak. Erraiten du bai «Herriak egiten du (ela) gizona» baina ez mokor bat bezala «zozilogiztek, marxiztek eta naziztek uste duten bezala» baizik eite berezi batekin.

Zientzia alpatu baitugu, zenbat oharpen egin beharrak dira hemen. Zenbat aldiz errepikatu digu Etienek Uztaritzeko ikasgelan Leibnizen erranaldia: «Jaungoikoa gabe izan ditake geometria; ez daki zer den geometria»? Ados zen erakaslea ideia horrekin. Argi da harentzat, ikusi dugun bezala, mundua, errealitate osoa, adimena bera, Jainkoaren hutsean, huts daudela. Errepikatzen zuen ere Einsteinen hau: «Ezin ulertgarriena, mundua ulertgarri izatea». Gure filosofoak badu problema horren soluzioa: «Einstein mintzo da Jaungoikoan sinesterik ez duenaz. (*Ene sinestea* 104 orr.) Erdaraz erraiten digu: C.Q.F.D: Ce qu'il fallait démontrer. Baina uste dut hau erran nahi zuela fisikariak: aurkitu duelarik erlatibitasunaren teoriaren zehaztapen-formula, itxuraz, horretarako egina ez zen matematiko tresna batez ballatu zen, hots, Riemannen geometriaz, axioma formal huts batetik hasirik dedukzioz eraikia. Beraz errealitate material baten axola gabe. Nola beraz ulertu naturaren eta adimenaren arteko lotura? Zientzilaria dudakor, fededuna jakintsun. Beste adibide batek ere merezi lituzke orrialde batzuk, ari baita filosofoa, fisikaria izendatu gabe, Heisenbergekin azaldu ziurgabetasunaren printzipioetat. Baina luzeegi heldu da denak alpatzea, beraz laburregi biltzea.

Morala, argi da, Egiaren zerbitzuko baizik ez dezakegu asma, eta gauza. Funtsean, urrunago ageriko da lotura, bereziki politika arloan, ez baita politika onik, eta eraginkorrik, Ongiatik kanpo. Psikologia bera sinestearen peko bezala dago, fededuna baita, esentziaz eta definizioz, azkar, xuxen, libro, etabar. Gandhi bera, gain gainetik ohoratzen zuen bake gizona, gisa batez fededun monoteistatzen zeukan filosofo kristauak: erdaraz idatzi du, «1968ko ekainaren 6an, honela itzultzen dudana perpausa: «Pentsatu dut, frango usu, Jainkoak sustatu zuela Gandhi budismoaren lurretan»

Artea maite zuen Etienne Salaberryk. Artea bere itxura guzietan, haatik edertasunarekin bat egiten duen artea, ez balin bada hemen jujamendu estetikoari buruz auzia ikertu behar. Mundu osoa ederra da, kreatua den ber. Hor ez da dudarik: ortzia, zerua, natura,

Herria (Frantzia lehenik, Euskal Herria azkenik, azkenean?) gero herriak, partikulazki Heleta, mendiak, bereziki eta erran genezake gain gainerik Baigura, etxeak, Garra, hots gisa batez amodioak edertu gauzak, ahantzi gabe dantza, kantua, bertsoak, pilota sakratua, pilotariaren jestu dibinoa. Baina ere artisten artea, margolariena, zizelkariena, arkitektoena. Eta Arantzazu! Inarrosi du 1960ko irailan Arantzazuk Salaberry (Herrian 12an artikulua erdaraz) Pentsa! Eder-tasuna sakratua baitan, mendian, apaiz, fraide eta gazteen erdian, Gipuzkoa kartsu eta aberatsaren bihotzean! Baina Oteiza? Oteizaz zer dio? Omenaldia liburuan (87or) *Gernika* aldizkariaren izenean Mattin Larzabalek galdegiten dio, Oteiza dutela solasgai, eta azpimarratu ondoan zizelkariak hutsari emaiten dion garrantzia eta, zertako ez erran, esentzia: «Zer diozu Oteiza zizelkariaren erantzunaz? ...Betea hutsez duke gorapatzen... Dolmen edo harri-pilak, harriak harrien gainean emanak ditu, hutsik daukalarik azpia.... Hutsa erdian...» Hona Etienen ihardespina: «Nik aldeztu bertze ezar nezake Itzullirik harri-pil eta harri-multzoen erakaspina. Ageri ez den izalite batez mukurru dagotzi. Han dira harriak izalitearen mugatzeko eta mugatuz tinkaturik ezartzeko, izalitearen izalite egina». Aipamen luze hau hemen ezarri nahi izan dut, Salaberryren filosofia, erran nahi baita metafisika, ontologia erakusten baitu. Izalitea ala hutsa: laster egina da hautua. Erakasle apezak, edo apaiz irakasleak (blek bat, beti erran duen bezala) ez zezakeen beste erantzunik eman. Platon, Hegel ez urrun hemendik: izalitearen egia, ezin aurkitua, edertasunak (eta haien artea eta edertasuna bat) erakustera emaiten du, bihotza hunkituz izpiritua argitzen, izpiritu argituak duelarik artea gisa batez ulertzen.

Eta ondarrean, Bergson. «Henri Bergson izan da ene gaztetasunaren iguzkia» (*Ene Sinestea* 118 or) Iduriz, Parmenidoren izaki absolutu eta aldaezina eta Heraklitoren bilakabide ezin gelditua uztartu bezala dituelakoan, akomeatu. Baina orrialde honetan aipatzen duen sintesi hori ez du egiazki azaltzen, ene ustez. Haatik oroitarazten hain maite zuen bere zaldiari «Bergson» izena emana ziotelari.

1965ean Jakin taldearen ardurapean agertu zen Filosofien kondaira liburua, non Salaberryk idatzi baitzituen Bergsoni buruz berrogei bat orrialde. Kasik hastetik erraiten du, Axular gorai-paturik, harek erakutsi bidean behar dela berriz ibili, filosofiaz euskaraz idatziz! Eta hain laketa zitzaloz sukar-oidar goxo batekin botatzen du,

deus azaldu aitzin, Bergsonek hartu bideak baduela «Eskualdun ikhertzalearen bidearen eite». Hautu hori, amodio hori, desamodio batek argitzen du partez, begietan duen Descartesi buruz daukana. Descartes razionalista Eskual-Herriatik bezain urrun, Bergson izpiritualista kartsua hurbil. «Haren gogoaren arek, eskualdunngoaren badute iduri. Nork daki ez gaituenez Bergsonek laguntzen ahal gure eskualdunngoaren hobeki argitzen, gure eskualdungorat hobeki bihurtzen?» Bihurtzen! Aditz hau ez daiteke suertez ezarria. Asmatua dugu ja Etienen izpirituan pentsalaria, politikaria eta euskalduna nekez bereitezkoak daitezkeela!

Horiek hola, zerk xarmatu du Salaberry Bergsonen filosofian? Bereizten dituen oroimen- huts-garbi eta oroimen-aztura, adimena eta asmoa, zientzia eta filosofia, morala eta erlijioa, ahantzi gabe iraupena deitzen duen denbora-, Indar-ideia horiek ditu Salaberryk beretu. Beti bezala, hemeretzigarren mendea du partida, «jakitatearen mende» horretan sortu baitira edo bederen azkartu «jakitate nagusiak: fizika kimia, biologia». (Ibidem 107 or.) Eta ere psikologia, denak bekatu berak fundituak: materialismoak. Hona beraz Théodule Ribot, etsaletan etsalena «zaukalakotz gizona zitakeela zer bat zeren artean» kontzientzia bilakatuz «achalaria ez deus bat», hots epifenomeno soil bat. Beharrik orduan dator «nouveau Sokrate» bat, erraiten duena gizona ez dela puska, baizik jende: hori da Henri Bergson, hogeigarren mendearen irakasle, arimaren mezulari. «Hogegarren mendea haren seme». Eta hona non jakintza, iraupena eta zuhurtzia josten dituen Salaberryk. Kontzientziaren mamia iraupena da, eta iraupena egiazko denbora, bizi dugun une zabal konkretua, zatiezina, etengabea, gure barneko egiazko errealtatea, iragana, orainaldia eta geroa batzen dituen. Orduan oroimena ez da zer zatituz egina edo aztarna material agertu orduko desagertzen direnek axalez estalgia, baizik oroimen huts-garbia, izpiritua beregana itzulia delarik, kontzientzia denbora izanez eta denbora kontzientzia, hots bizia, ez materia. Eta ez du adimenduak ulertzen errealtate izpiritual hori. «Adimendua bere jitez, itsu dago biziaren alderat». (Ib. 118 or.) Materiaren ezagutza du adimenduak bere xede, asmoak aldiz kolpez bezala ikusten du, barnetik ateratu intuizio batean, hitzek ezin deskribitu izpiritua arima, halako enpatia batean: «Adimendua idorra bezain, asmua ezta» dio gure filosofoak. San Agustinen «bihotzaren begiak» ez ditugu urrun hemen. Eta Etien? Henri eta

Agustinekin, konpainia goxoan dago. Libertateaz, haatik, bemol bat ausartzen du: baitez gure ekintzak, izatearen baretik jaigutzen ditugularik, libertateak eginak direla, hots libro garela. Hori ezin arras onartua, gizona ez baita baltezpada bere buruaren nagusi: «Kechuak ez dua libertatea ithotzen?» Zer da kexu hori? Adimenduak edo arrazoiak atxikitzen ez duten indar basa zerbait. Bitxi zait argumentu hau ! Zuhurtziaz ari da Salaberry ala sinesteaz? Zer nahi gisaz, libertatearen kasuan, minbera, iduriz. Beldur delakotz urrunegi Joan dadin? Horiek hola, Bergsonekin ez da samurtuko Salaberry, nola maisuak erraiten baitu «herri hetsietan herri idekiak» sortu dituztela heroiek eta sainduak, azken haien aitzin «Greziako zuhurrek, Izrael-eko profetek» gero etorriko direla «Indiako othoitze-egileak». Hots, kasik mistikak edo Jainkotiarak. Urrundu dituela fuera gorrian Salaberryk Heidegger, Sartre, Freud etsigarriak! (136 or.) Osoki biga direlarik Marx eta Bergson, alabaina. Uste du Salaberryk, eta hori maiz errana izan da, Bergson katolismoari hurbil hurbil zegoela zendu zelarik. «Bergson iragan da baratche-baratche sinheste hortarat». (136 or.)

Kapitulu honen hastapenean Salaberryen sinesteaz errana errepikatzen dugu funtsean, Itxuraz gaitzeko Itzulia eginik filosofiaren konpainian!

Salaberry eta politika

Nondik eta nola hasi salla? Gertakari miresgarri eta latzak ezagutu eta bizi izan ditu, bakoltzak bezala, Etienne Salaberryk, baina bere adimen xorrotx eta sentsibillitate samurrarekin, beste baitzuk baino gorago eta barnago, naski. Orol naiz lerro hauek idaztean apez adiskide bati nihaurek erranax: «Etienne Salaberry a une pensée affective». Filosofiari dagokionez ja azpimarratua dugu gauza hori eta iduriz, politikaren arloan egin behar. Zerbaitetan sinetsi lehenik eta gero azaldu, teorisatu. Funtsean, Salaberry ez ote da gaingainetik enpirista? Idelen maitale zela, bai baina ere esperientziaren haur. Iduriz, ikasle soil zelarik gaztaro goxoan, teorien eta sinestearen gerizapean zeharkatuak zituen urteak. Alemaniako Rhin ibalaren zaintzari gisa egin zuenean soldaduska hango aberastasun ekonomikoak estonatu egin zuen baina 1939-1945eko gerlak, presoan inarrosirik utzi zuen. Han eta orduan piztu zaio kontzientzia politikoa, has-tean bera sobera ohartu gabe, naski, gero, Herrirat Itzullita onduko

eta zohitu baitzalo Dresden eta Leipzigen artean sortu hazia. Gosea ezagutua zuen baina «Stalag IV-an emaiten zaukuten aski janari bitzateko». (E.S. 145 or.) Orduko harat hunatak, lanak, astialdi luzeak, bakardadea, kalakak, gogoetalarien arteko gatazka goxoak, mezak, denak alpatzen ditu, ohartzuz adibidez «Yugozlablatarrak langileak, zuzenak direla, Italianoak lagunkinak...»

Han du aurkitu Europa, han gutiziatu bakea eta orduan jakin Euskalduna zela.

Euskal Herriaz bazituen aitzinean ukanak, baina «doi bat», arrangurak, sutan zelarik Espainia, suntsitua Gernika, hartua Bilbo: auzi hori beherago xuritzen salatuko gara. Anartean nazien eugenismoak eta Errusia eta Alemaniaren arteko elkarrekilako mehatxuek zuten ja kezkatua. Gero gerla denboran ziren, ene ustez, haren ideiak indartu, bereziki Europako kristauen arteko borroka izigarria eskandalu bat baitzitzaien. Nago halere ez duenez gerlatik gibeleratuta gehienik sofritu Etienek. Bazituen Alemanian heltzean ideia finkoak. «Kasik oro Petainen alde ginen». Eta hona zer erraiten digun Salaberryk *Ene sinestearen* 156 garren orrialdean: «Juduen lagun hoberenak, apezak, eta apezan artean, hala baita, apez euskaldunak» (sic) Eskapatzer zait Juduen etsai ziren apez euskaldunak ez zirela Stalag IV delakoan! Salaberryk erran nahi du gerlan direla adiskidantza fermuak sortzen: Algeriako gerlan ikasia dut hori. Dena den, presondegi denbora gure filosofoarentzat bere ideien laboratoriorio bat izan da, dudarik gabe.

1946 hasiko da beraz «Herrian» idazten. Bakea, Europa. Bi hitz horietan dagoke So Egilearen filosofia politikoa. «Plus jamais çal» erraiten ohi da gerla bat bururutzen delarik. Eta 1946ko ekainaren 6an «Herrian» honela mintzo da Salaberry «Frantzia eta Alemania» titulutzat duen artikuluan: «Gerla hau izan da ondarrekoaren ondo: jeus ez da bururaturik». Aterabide bat behar da nonbaitik ekarri bizkitartean. Bake bat ... ala bakea? da haren galdea 1947ko otsailaren 13an. Nardatzen da ikustearekin Europako nazioak bakoitzak bereari lotzea gatik. Frantziako Kontseiluko President den «Bidault-ek ez luke nahi Alemania Alemanian nagusi: beldur da nausitu bezain sarri jazar dadin eta bakea suntsi dezan». Añtero ariko da lelo berak errepikatuz, segitzen duela kontinentearen egoera, zirrimarratuz Estatu gehienak, alpatuz bereziki Europa erdiko Herri flakoak: orduko Txekoslovakia, Austria. Tito goretsiko du Errusiari oldarturik, erranez

haatik: «Bainan ez da aski nahikeria, behar da ere botherea». (15-VII-1948). «L' espérance est européenne». dio 1949an. Xuxen ari zen, adiskide edo etsaiek(?) trufatzen bazuten ere «Europa! Europa!» Agur Maria edo Gure Aita bezain usu errepikatzen zuelakotz! Justuki, eta zorionez, Europa kristaua politikoki berpiztera zotan azkenean, hiru gizon probidentzial atera baitziren: Alemaniako Adenauer, Italian De Gasperi eta Frantziako Schuman, hau bereziki Ikatz-Altzairu delako hitzarmena bultzatu eta tinko atxiki zuelakotz. Beraz De Gaule ez zuen soportatu izan ahalko, Plan Schuman haren kontra bozkatzea manatu baitziren bere alderdikoel. De Gaule, hemeretzigarren mendeko politika gizona eta Maurrasen dizipulu atzerakoia. Europaren etsaiak, Etienne Salaberryrenak: ximple da auzia! Eta ez zen utopista kasu honetan. Zenbat aldiz ez dugu entzun ikasgelan Terentzio latin antzerkilariaren «Homo homini lupus» eta beste baten «Si vis pacem, para bellum»? Errealismo horrek zuen loriatu Salaberry atera zelarik Europa armadaren projektua (C. E. D). Baina frantses gobernuaren buruzagi zen Mendés-France ezkeriarra armada horren kontra agertu zen eta projektuak porrot egin zuen. Salaberryk ez zuen hitz aski bortitzik bekatu horren gaitzesteko «esperantza haundi» horren etsaienarik lotsagarriena «Le Monde» egunkaria zitzaion.

Kasik dibinizatzen bezala zuen Europa, munduko zentru bilakatu, idatziz hau bera, Herrian: «Europako batasunak ditu elgarretaratu-tuko Rusia eta Amerika». (8-II-1968) Amestuko du ere Eurafrika bat, halako «Pax europanea» zerbaitek salba zezan kalda gorrian sartua zen kontinentea.

Bakea zen funtsean haren bihotzean obsesio eta idatzetan leit-motiv. Mundu guziko berriak biltzen ditu bere langelan, bere gisako alkimia batean bilakatuko dituelarik nahi duen arabera, ez badu artetan komentarioa azalpena aitzin emaiten! Bidaiari nekazezina ere zen: Alemania, Espainia, Portugal, Suitza, Italia, Ingalaterra, Errusia, Txekoslovakia, hau «Nazioen Kristoa», Egipto, Mexiko, Japonia, Peru... Munduan, eta bereziki Europa zaharrean, gauzak hain gaizki bazoazen, gizonak Jainkoa urrundu zuelakotz zen. Eta hobendun zirenen hobendunena: Machiavelo Txipreko ugartean Turkoak eta Grekoak gerlan sartu zirelarik, Makarios apezpikua agertu zen gauzak konpontzeko eta honela mintzo da Salaberry, erdaraz: «Le drame de Chypre est celui de l'Europe qui a renié le Christ pour s'attacher à l'Ulysse latin, je veux dire à Machiavel». (1968-I-4) Beraz, Makarios,

Machiavelo. Eta azken honetaz mintzatuz erranen dio Etienek Beñat adiskideari: «Helburu onak on egiten dik ongiaren aldeko urratsa». (20 or.) Beste nonbait dio Salaberryk Machiavelok hasi duela Europan bide makurra. Egia ote? Malte zituen data kontsekratuak eta jende ziganteak.

Euskal-Herriaz zer dion zenbait gogoeta egin aitzin, bi hitz «Mai 68» delakoaz. Gazteekin eramanik bere biziaren parte haundiena, gaztekina zen errotik erakasle apezka. Horrek erran nahi ere bere belaunaldiko lagunekin ez zela beti ados, eta uros, Etien. Baina bego. 1968ko malatza beraz. Gisa batez loriatu da Salaberry! Ondarrean, Frantzia zaharraren erradikalismo arrazionalista malinduek behar zuen bai amor eman. «Arima gabeko mundua» erdi eroria zen ja bestalde. «Suak lasto xukoan baizik ez du hartzen». Ametsa ez zaio batere mentsa. Eta jo berriz, orain erdaraz: «La jeunesse du monde est mue par l' enthousiasme». (Herria 23-V-1968).

Salaberry eta Euskal Herria

Politikari dagokionez, Euskal Herriak ez zuen Salaberryren izpiritua, hobeki erraiteko bihotza, bazterrean hotz uzten ahal. Etienen kezka haundienetarik bat da auzi hau, ez balin bada ordu batzuetan drama bilakatu. Frangotan erran du Alemanian zaiola Euskal Herria agertu. «Alemania zolan ohartu naiz odolez eta mintzairez euskaldun nintzala, Euskal Herriari zorretan nere izaitearn itxura bereziaz». (Herriak, lehen orrialde osoan agertu elkarrizketan, 1979ko irailaren 6an, Heletan omenaldia ukan aitzin.) Hemen ere, *Ene sinestea* liburuak ideki dezagun, segituz Etienen bidea, hartuz haren urrats zenbait bederen. Alpatua dugu haren fedea, burutik buru tente egona, berak erran duen bezala. Fede katolikoa, Garrantua, amaren sabelean gustaturik bezala, gero Heletako Santa Maria elizan «legeztatua». Etxea, eliza, herria, hiruak bat. Ama aipatu dugu eta ez du apez bilakatu den haurrak ahantzi bere amanoa: «Ene sinestea xurgatu dut Uhaldeberriko Dominika amañoren esnearekin. » Bazen gizon frango Garra etxe eta etxalde aberats eta ospetsuan: «Han ziren mutilak iguzki gabetik iguzki gaberat». Etienne Salaberry Euskaldun zahar haurtzarokoa eta gero, gerla ondotik emeki emeki Euskaldun berritua, konbertitua, nahi balin badugu pixka bat ezagutu, segitu behar dugu bizi izan dituen «Les travaux et les jours» delakoetan.

Arto biltzeak, urde hiltzeak, belarrak, urriko iratze- pikatzeak, mekanikak (ogi joiteak!) gisu labeak, eta gero haurrak mustupilka non nahi («Sartzen ginen etxe guzietan») abereak, ahantzi gabe gatuak nasai eta beti gose, zer nolako gauzak, biziazenak! Dakigun bezala, aitamena eta haurren arteko harremanak maiz hotzak ziren, aitzak ez zituen salatuko bere arrangurak, amak pazientzia ixilean gordetzen zituen bereak. Bazen ere zer bat denetan sartua: bekatua, baina zorionez beharrik, fedea: «Gizon –bidea zen girstino bidea–; girstino-bidea, gizon-bidea». (E. S. 68 or.) Orrialde berean irakurtzen ahal da hau: «Euskaldun eta fededun, Jaungoikoa eta lege zaharra». Sineste horretan murgildurik iragan ditu Salaberryk lehen urteak.

Baina noizbait eskolako bidea hartu behar. Sei urtetan eskola laikoan da haurra. Euskaraz bakarrik mintzo, frantses hitz batzuk artetan lerratzen zitzaizkiola halere. Gerla solasak ikastetxean: 1870ean galdu gerlaz ari zale eskoliereri errienta, galdeginez artetan: «Zer zirezte ziek, Euskaldunak ala Frantsesak?» Nik, dudarik gabe: «Frantsesak!». Izan nintzan gorai patua. Bertze guziek berdin, briubrau: «Euskaldunak». (E. S. or 67) Xehetasun horiek garrantzitsuak dira. Oroitu behar ere 174 garren orrialdean idatziaz: «Gerla aintzinean ez nakien Euskalduna nintzala». Beste nonbait erraiten digu Garrantan ez zela «Eskualduna» leitzen. Hori zen «Herria» aitzin agertu den astekari euskarazkoa. Salaberryk egin gerla aipatua ditugu, eta ere doi bat, gero, hogel bat urtez gogoetatu eta idatzl ideia zenbait, politikari buruz bereziki.

Euskaldungoari buruz, gisa batez, gelditurik bezala zegoen, ene ustez, halako arketipo batzuetan jarririk. Geroxago zen inarrosia izanen. Eskualtzaleen Biltzarretan maiz gomitatua zen, baitzakien mintzatzen. Beti oroituko naiz Etienne ikusirik ene sortetxean. Gaitzeko «Helal» botatu ondoan atetik bere stentor boz ederrarekin, ene alta Jakoberi, ikusi ere aitzin, Igorri zion: «Hor hiza?». Hitzartuak ziren beraz, behar zutelarik biek, Eskualtzaleen Biltzarra zela-eta, Biarnoan dagoen Eskiulara joan. Ez zuketen iraultza gogoan!

Ordu haletan Iparraldean ez zen abertzaletasuna orain bezain barna sartua, Etien beraz ez zen sobera «kutsatua». Baina bazeukan, bere baitan, sortzeko euskalduntasuna. 1937ko uztaila-burulleko *Gure Herrian* «Zer da eskualdun izaite?» artikuluan aipatzen du lurra-aren amodioa, lurraren bertutea, erran genezake: «Lurra maite ez duena usu bilakatzen da erdi-jaun feiries, erdi ergel». Zer da eskual-

dun izaltea? «Eskualdun izaltea da, Eskual-Lur, mintzaira, fedearen bihotz guziz maithatzea». Gero, gerla denboran berak alpatzen duen itzultzeak, iraultza egiazkoak (Copernic-en arabera dio!) bultzaturik, segitzen du euskalduntasunari buruz hasi bidea. Sofrituak sofrituz, pairatuz. 1970 eko uztallaren 30ko *Herrian* idatzi du, erdaraz, honela itzultzen dudana: «Ainitz pairamen iragan izan behar ditut onartzeko beste batzuen artean Euskal Herriko seme bat nintzela eta eginbidez egoitekoa». Egin du bide fede berriak! Anartean, artikuluz artikuluz, halako euskal antropologia baten eraikitzen saiatu da.

«L' homme basque» deitu artikulua andana batean, eta beti *Gure Herrian*, analisia zenbaitek badute zer irakastekorik. Salaberryren arabera, adibidez, Euskaldunak, «pentsamenduaren gustu primitiboak» izanikan ere, ekintza du maite, pragmatikoa baita (1950). Erdaraz poliki errana da hemen: «Savoir par devoir, afin de savoir pour pouvoir». Nagusia errespetatuko du, baina bere baitan pentsatuz: «Hi bahiz, ni banuk». Gerlan, soldado, baina militariorik ez! Bestalde euskaldunak apeza lehenik gizon izan dadin nahi du: natura baino gorago den apeza onartuko du natura oneko gizon sana balin bada. «La fête dans l'ame basque» artikuluan, azaltzen du Salaberryk Euskaldunak besta buruz duen tira izigarria. Eta beraz tirria! Munduko beste xoko guzietan bezala, eguneroko monotonia hautsi behar du jendeak, baina goibeltasuna azkar lotzen zaio Euskaldunari: «Bakardade-tik eskizofreniara, urrats soil bat». Bestaz ari gara hemen baina aldi bat baino gehiago erran izan du Salaberryk Euskaldunak ez balitu eta ostatua eta konfesioa, galdua litzatekela. Ostatuko elea gabe eta konfesioko altormena falta, «frangotan bere buruaz bertze egin lezaketete... barnerat itzulia» den Euskaldunek, dio Etienek Beñat adiskideari(7or.) Bestaz ere badu Salaberryk erranaldi hau: «Irruption du sacré». Eguberri, Pazko, Misioak beren ariketa kokatuekin, herriko bestak, patroia herritarren arketipo delarik... Eta, bestaren besta, Besta-Berri, bereziki Heletakoa! Eta kantuen xarma! «La puissance élémentaire» du chant basque! Bada ere bestan indarraren gorailpatzea eta kolektiboaren errebantxa. Baina ez hunki sakratua! Bestaren helburua, sakratu absolutua! Zugarramundiko Akelarreek aberrazioaren seinalea darakuskite! Dyonisos hor dago barrandan. Idatzi ditu hemen (1956k martxo-apirilko *Gure Herrian*) perpausa guziz kausituak, hala nola, hau: «L'homme s'abandonne à l'extase du mouvement». Antropologia hitza ausartu baitugu, beste «Euskal gizo-

naren» berezitasun batzuk behar zuen bai Salaberryren so xorrotzak begistatu eta begistatu: dantza, kantua, bertsolaritza, pilota. Ohar zenbait hemen: kantua maite du, argi da, elizan sakratuaren zerbitzari eta honekin bat eginez, baita. Eta erdaraz ala euskaraz idatzitako artikuluak maiz euskal kantu klasikoek mozten edo apaintzen dituzte: ballio luke aztertzea zertako eta nolaz egiten dituen idazleak jostura horiek, baina hori beste lan mota baten gala da.

Bertsolaritzari buruz idazten dituenak beraz zer? Kantuaren eta bereziki hitzaren, mintzoaren, ahotsaren amoros den gizon apaiz honek bertsolaritza gauza miresgarri eta kasik sakratutzat dauka. Egunkari, astekari, hilabetekari, liburu, solas, mintzaldi, prediku gehienetan (ba ote zen azken bi ariketa hauen artean egiazko life-rentziarik?) bertsolaria behar du goretsi. Jelostu? Argi da hitzekin josteta hoin trebe den aktorea definizioz heroi eta mezulari dela, erdara frantsesez heros et heraut. Gai honi buruz ere baliteke gauza sakonagorik erraiteko seguruenik. Zerbait laster eta axaletik erraitekotan ohar bat edo bi. Beñat adiskideari eskatuko dio oroit dadin bertsolari-olerkiliaren tokia apaizaren ondoan dela. (38 or.) Zergatik ote auzotasun hori? Mattin Larzabal *Gernika* aldizkariaren arduradunak «betsularigoaz» egin galdera bati honela ihardesten dio: «Apezak bere bokazioa bezala, baditu bertsulariak bere dohain eta bokazioa. Baditu, apezak bezala bere eginbideak». (*Ene Sinestea* 82 or.) Eta ez «hasi beraz, ixtorio-mixtorio lizun kondatzen». 1954-ko martxo-apirilaren Gure Herrian agertu zuen Salaberryk artikulu bat, Saran eman mintzaldi baten azarna idatzizkoa, titulu honen pean, erran genezake gerizapean: «Eskualdun seme gehienaz edo Eskualdun seme bertsolariaz». Zer da beraz bertsolaria? Zein dira haren eginbide hertsia? Eta hona aipatzen diren Jaun Golkoa, Egja, Eskual Herria, San Agustin, San Frantses...Ez ote da funtsean, Salaberryrentzat bertsolaria apaizaren zerbitzari jeinutsua, halako saildu laiko bat, apaiza elizan dagoela otoizlari, bertsolaria plazan, erran nahi baita munduan, olerkari, behar den bezalako poeta egiazale?

Oraidino Euskal Herriari buruz Salaberryk dituen ideia, sentimendu eta iritzi gehienak klasikoak dira, arketipo batzuk gisa batez. Badakigu haatik atzarriko dela, berrogei urteak pasa dituelarik ja, Alemanian Eskualdungoari «ezin sortuz intzirik» Urteak jin, urteak joan, ikusten ditu Europa minetan sortzen, Estadu-nazio zaharrak ahultzen, populu ttipiak iratzartzen. Frantziako Britania miresten

zuen, ari baitzen gogotik eta fermuki xutitzen, Bernadette Devlin Ulsterreko deputatu irlandar gazteak xoratuko du: «Gure eskualdun goresmenak eskaintzen diozkagu Bernadette Devlin nexkato gazte suharrari». (*Herria* 1969-V-9) Alemanian egina zuen betikotz bere filosofia bortizkeriari buruz: ez. Baina idatzi du *Herrian*, 1980 ko zenbaki batean, «Kortzia odoletan» delarik: «Higuingarria zauku bortizkeria. Bortizkeria baten kentzeko, behar zailo beste bortizkeria jalgi. Biak haizatu batean Kortzian! Baina ez zen bortizkeria sortuko ez balu bortizkeriaren pean Parisek atxiki Kortzia».

Eta Euskal Herria? Arras minbera zen, eta maiz sakonki kezkatu-rik Salaberry ikustearekin zertaratzen ari zen bere Herria: etxeak husten, haurrak hurritzen, fedea ahultzen, ez bazen desagertzen ari, eta beraz morala hausten, hau hura gabe deus ez baita harentzat. Baina ez da egon goxoki kokaturik liburuen artean edo kontsolaturik kaperan. Gose grebari lotuak zirenen sustatzera joaiten zen baina beltzuri ezti batekin erranez: «Ez gal fedea». Beldur latz batekin ikusten zituen ere euskal mitologiaren deabrukeriak berriz agertzen. Eta zer zion *Enbata* mogimenduaz? 1972ko martxoaren 23an idatzi zuen erdaraz honela itzultzen dudana: «Ez ados izaiten ahal da Enbataren tesiekin, baina Euskaldun bat mehatxatua delarik, Euskaldun guziek harekin bat egin behar dute». Hitz horiek J. L. Davanten alde, zigortua izana gatik abertzale zelakotz. Badakit bakearen izenean manifestatu zuelarik, kritikatu izan zela abertzale euskaldetik. Bazakiten Etienen barneko gerlen berri? «Pacem in terris» entziklika zuen bere apaiz euskaldun engeiamenduaren gidari. Euskal herriko ekonomiaz ere bazuen berri: hor ditugu *Herrian* artikuluak, dena zifra. Beste batez, Bokaleko langileen alde ibiliko da eta idatziko du: «Heletako laborariak Bokaleko langileak pairatuak kolpaturik izan behar du». Nahiz zituen ere autopistak Euskal Herriko hiriburu guziren artean.

Nolaz ez alpatu ere liturgia berria? Lortiatua dago elizetan kantatzen diren euskaraz egin kantikak entzutean! Latina kanporal! Zein gogotik zaharoztatzen duen latinari buruzko atxikimendu patologikoal! Eta erdaraz utzi behar da perpausa hau: «Le français est à l'élite du Pays Basque ce que le latin est à l'élite française». (*Herria*, 1965ko abuztuaren 26n)

Lan bat bururatu behar balta, zer erran orain? Berdin hau: Etienne Salaberry pentsalari liriko bat dela, olerkari bezain gogolari, gogolari bezain olerkari.

Lirismoak malz dauzka bi alde, bat argitsua edo bederen beroa, bestea iluna, latza, ez balin bada artetan beltza. Erromantizismoa ez da baltezpada alegera eta arina. Errealitate jasangarriak ez du ametsaren beharrik. Horiek hola, ene uztez, Etien, honela deitzen balgenuen guk ezagutu eta maitatu dugun Salaberry, Etien borrokan ari izan da beti berarekin eta gero ta gehiago. Bazuen fedea, bazituen idela azkarrak, urtez urte errepikatuak. Bi asertzio, adibidez: «Haste hastean bazen Eskuara, bazen Eskual mintzaira». (*Gure Herria*, ostaro-ékaina 1955) eta hau erdaraz idatzia: «Réconciliés avec Dieu, nous serons réconciliés avec notre ethnïe». (*Herria* 22-I-1972) Hots, Eskualdun fededun. Eta gero izitu dute aldaketa izigarri batzuk, hala nola ohidura, ideologia berriek: eutanasia, abortuari buruz... Eta droga hori!

Ondarrean, beti bezala, gazteriar buruz itzuliko da. «Zuen dantzek, zuen oihuek, zuen irrintzinek ingura dezatela mundua eta inarros bazterrak. Jaten ari dik golbeldurak jendea». (Beñat adiskidea agurl or. 41)

Uste dut liburutxo hau Etienne Salaberryren egiazko liburua dela, haren testamendua. Oihu bat botila batean sartua eta itsatsoari botatua, azken orrialdean perpausa hau irakurtzekoa baita: «Mirestea duk jakitatearen ama».